

Dalimír Hajko

**Ján Švantner – skryté výzvy alebo
Daj mi silu vytrvať
(K životnému jubileu básnika)**

Niet azda básnika, ktorý by nerefletoval tvorbu iných básnikov. Záleží však na tom, ako túto reflexiu prežíva, čo mu z nej vyplýva. Kardinálnou otázkou je nielen to, či dokáže vycítiť duchovnú spriaznenosť a spolupatričnosť, ale aj to, či je schopný vo vlastnej tvorbe vytvoriť vyššiu rovinu vnímania veršov iných tvorcov, či sa mu podarí pretaviť obsah cudzej básne do svojho poetického videnia sveta, vysloviť postoj k téme a vytvoriť tak novú, vyššiu rovinu básnickej múdrosti.

V Švantnerovom snívaní o umeleckej spolupatričnosti je ukrytá túžba po prekonaní osamotenosti; každý, kto píše poéziu s vnútorným zanietením, ale aj vtedy, keď sa poéziou zaoberá ako kritik či teoretik, pozná osamotenosť, ktorá sprevádza hľadanie spôsobu poetického vyjadrenia existenciálnych stavov, spôsobu poetickej výpovede o svete. Je to preklatie každého, kto hľadá, a pritom vie, že aj iní hľadajú, no každý je na ceste svojho hľadania sám, beznádejne sám a opustený vo svojom hľadaní. Napriek tomu – alebo práve preto – však mnohých opantá snaha prekonať svoju izolovanosť, bezprostredne sa stretnúť s úsilím iných, pochopiť ho a osamotené chodníky hľadania zvieť na spoločnú cestu. Cítíme skrytú výzvu prenikať do sveta neznámych ľudí, ktorí sa napriek vzdialenosti, čo nás delí, môžu stať za istých okolností blízky.

Nemusí ísť (a ani nejde) vždy o priamu koincideniu obsahov, tém, postojov a nálad, ide často iba o intenzívny pocit, v ktorom je ukrytá nádej spolupatričnosti. Nádej spojená s presvedčením, že podstata ontotvornosti básnickej tvorby sa môže prejavíť nielen v kreatívnych výbuchoch sólovej povahy, ale aj v podobe mozaikovito pestrej rozmanitosti tvorivých zámerov a obsahom i formou rôznorodých vyjadrení. Podstatná je však úroveň ich pochopenia, ako aj krása a zmysluplnosť výpovede o nich. Týka sa všetkého, čo vzniklo v minulosti a čo básnikovi umožňuje v konečnom dôsledku projektovať vlastný obraz sveta.

Švantner nechce prostredníctvom stratenej a zabudnutej minulosti budovať živú prítomnosť, tobôž nie budúcnosť, nechce kriesiť mŕtvych. Ani tých najmilších. Také kriesenie by bolo nepochybne spojené s trápením a pochybovaním, možno aj s bezperspektívnosťou. Celkom ľahko by sa mohlo stať márnym a zbytočným pokusom zvrátiť cestu bez návratu. S bolesťou si to neraz uvedomujeme tak, ako si to uvedomoval básnik Ján Švantner pri konci života iného básnika – Milana Rúfusa: „*S úsvitom temný mráz. Na cestu bez návratu / si vyšiel. Prostá vec je zrazu desivá / a my sme bezmocní. Tú bolesť všade siatu, / poznal si na dotyk i znútra zažíva*“ (List básnikovi).

Švantner však nechce iba vidieť obraz konca, nechce evidovať smrť, chce nájsť to, čím sú mŕtvi básnici dôležití pre náš aktuálny a bezprostredný život. Jedine v tomto zmysle poézia preklenie priestor i čas a smeruje do budúcnosti. Básnik dovidí ďalej ako bežný človek: „*Pred nocou bez ústia zrel si viac ako iní: / Horiace koráby jak zvery hryzú zem, / úlisne tkaný plášť, kúpený pre dejiny, / však márne skrýva hlad, keď vchádza do šeliem*“ (List básnikovi). Lebo minulosť sa skladá predovšetkým z násilia, omylov, podvodov, malicherností a lží, zo všetkých tých „*úlisných plášťov*“ zámerne a programovo „*tkaných pre dejiny*“. Lebo to jediné, čo nám v konečnom dôsledku zachováva história spoločnosti, v ktorej žijeme, a politického diania v nej, je nenávisť, vraždenie a klamstvo. V tomto zmysle sú dejiny súpisom ľudskej slabosti. Ale paradoxne predovšetkým toto považujú ľudia za hodné zaznamenania. A pritom život, naozajstný úprimne vnímaný a formovaný život prostého človeka, je ako zimný slnovrat, o ktorom píše Ján Švantner v rovnomennej básni: „*Hladina noci práve vrcholí / a v dialke úsvit slabo zuní / Jas polí silnie na príslní / a presvecuje ľudské stodoly*.“ Veď každému básnikovi by malo ísť primárne o to, aby sa z úsvitov ľudských dní vytratil všetky úlisnosti, falošnosti a neúprimnosti.

Aj v skutočnom, normálnom, hlbokom živote akéhokoľvek jednotlivca, ktorý sa na stránkach všeobecnej histórie takmer neobjaví, alebo len skreslene, dokonca niekedy iba ako smutná karikatúra, aj v ňom neraz vrcholí „*hladina noci*“, aby v ňom napokon zaznel (predpokladaný, hoci občas spochybňovaný) úsvit a presvietil stodoly našej každodennosti. Ako v onom bode návratu, ktorý prináša zimný slnovrat. Švantner vždy citlivo vnímal riziko slepého kruhu, v ktorom sa pohybujeme, keď hľadáme možnosti zmeny vlastného života: jedným zo zdrojov možných zmien je naša schopnosť žiť naplno – konať, jednať, pohybovať sa v čase a priestore. Ale zároveň cítil nekonečnú slabosť človeka, ktorý sám vo svojej výlučnosti a neraz aj zúfalstve nedokáže prekonať mnohé väzby a spolunáležitosti spútavajúce jeho vzťahy i vlastné úsilie po zmene. A pochybuje, trápi sa v myšlienkach nad sebou i nad druhými. Nad zmyslom

hmotných pokladov, šperkov, klenotov v haďom čase, v hodine medzi psom a vlkom, „v premenlivom kóde digitálnej pekelnej brány, / kadiaľ v hustom húfe neprestajne prechádzajú / uložené ozveny našich krokov, tých rokov / tých dedičných okov z kože / zvlčených a uzímených / bez jediného šperku // a s ohňom v srdci...?“ (Šperky).

Tu kdesi by sme mohli hľadať pôvod Švantnerovej obavy z konca. Možno nepríde hneď, možno neskôr, ale iste sa mu nevyhneme. Sú to aj obavy z poslednej básne, ako o nej píše v *Gazeli o poslednej piesni*. Gazel ako tradičná stredoveká perzsko-tadžická orientálna forma básnenia už svojím použitím a využitím prekračuje priestor i čas. Refrénom je tu výrok: „*Ja to viem, ja to viem.*“ Báseň nie náhodou venoval pamiatke Jána Šimonoviča. Obaja básnici vedeli a vedia. Vedeli a vedia, že múdrosť je viac než poznanie, než suma vedomostí. Iba „*nevraživci a pomätenci*“ jej bránia, aby sa prejavila v každodenných životných situáciách.

Ale všetko má svoj koniec, trúchlivý, no neodvratný. Rovnako zima ako jar, ako celý ľudský život vo svojej individuálnej podobe. Podobne ako v Lorcovej poézii, ktorú Šimonovič tak zanietene a precízne prekladal, aj v Švantnerovej poetickú reflexii venovanej Šimonovičovi všetko sa končí smrťou, zánikom: „*Raz do vyhne luna vošla, z jej hrdla / básnik nedospieval / svoj čistý sen. Ktože ho teraz / v rubáši poiska? // Srieň padá na pieseň. // Tam je jeho hrob / i kolíska.*“

Jedine vyššia moc, absolútne, božská sila, ktorej dôverujeme napriek tomu, že ju nikdy dokonale nespoznáme, môže byť oporou človeku hľadajúcemu, pochybujúcemu, ale veriacemu. Básnikova prosba o jej prítomnosť mení zimný slnovrat na predjarie nového života: „*Vstúp do mňa, Bože, ako do svojho domu / a zotrvaj v ňom aspoň chvíľku. // Potrebujem Ťa ako pohár na vodu do svojich úst, / ako chlieb na stole v končinách mlčiaceho hladu, / ako kameň do ruky, ktorou Ťa položím do cesty / nevraživcom a pomätencom. // Vstúp do mňa, Bože, ako do svojho domu / a zotrvaj v ňom aspoň chvíľku*“ (Žalm na predjari).

Básnik vytrvalo hľadá riešenie a nachádza ho okrem iného aj v myšlienkach iných, duchovne spríbuznených tvorcov krásy, často pretavenej utrpením. V dielach autorov, predovšetkým básnikov, ktoré vždy s pilnosťou sebe vlastnou Švantner kreatívne prekladal, o ktorých uvažoval a písal. Zo svetových tvorcov to boli najmä François Villon, Stéphane Mallarmé, Yves Bonnefoy, Paul Claudel, Antoine de Saint-Exupéry, Jean Cocteau, Paul Valéry, Charles Baudelaire, Nicolas Boileau, Lucian Blaga, Jean-Paul Sartre, František Halas... Vo väčšine z nich sa snúbila genialita so sebaobetavou dravosťou hľadajúceho ducha, ktorý nepozná kompromisy, ale vstupovala do ich tvorby aj meditatívna múdrosť a existenciálna skúsenosť.

V pozitívnom prístupe k tvorbe cudzích autorov nebola Švantnerova slabosť, ale jeho sila. Je to tak preto, lebo Švantner pristupuje k iným tvorcom s rešpektom, ale bez strachu, a potom ho už nič neopantáva, neutláča, nič mu neprekáža a správa sa tak, ako mu našepkáva srdce. A to je sloboda.

Spomedzi slovenských autorov sa Ján Švantner cíti spriaznený najmä s básnickým vyznaním Milana Rúfusa, ktorého považuje za vidiaceho pútnika „*na slepom rázcestí*“, za človeka, ktorý naliehavo prehovoril, potom čo vypil prameň múdrosti, za toho, kto chápe „*tichý hlas krajiny*“, za vizionára, ktorý vidí viac ako iní: „*Viem, že to vzbĺkol štít nad krajom v Tvojom slove / a mätko vyžiaril prísny tvar života, / v ktorom je ukryté jak modrý plameň v kove / zrno zrn, tajomstvo, ktoré nik nevypovie / – iba ak zovšadiaľ mrazivá clivota.*“

Prevravieť do „*mrazivej clivoty*“ je nielen právo, ale aj povinnosť básnika hrdeho na svoje poslanie. Prehovára k prostým ľuďom, ktorí všetci boli raz nevinní – ale okolnosti neboli v ich moci, no možno ich v podstate označiť ako „*normálne*“ – a ktorých celkom zákonite viedli k strate tejto nevinnosti. Je úlohou básnikov hľadať nielen pramene nevinnosti, ale aj možnosti jej zachovania.

Prečo Švantner tak úporne a vytrvalo hľadal a hľadá inšpiráciu u veľkých poetov? Prečo chce zažiť a opäť prežívať ten pocit zvrchovanej moci pri vnímaní silnej a presvedčivej básne, pocit, ktorému sa vyrovná azda iba osamotenosť jednotlivca stojaceho vysoko na vrchole dobytej hory alebo pátrajúceho hlboko v neprebádaných temnotách? Pretože taká báseň je viac než skutočnosťou, je pravdou vo svojom hľadačstve a vo svojej nádeji. Pravdou a šťastím.

Jack London v autobiografickej črte *Čím je mi život*, vyjadrujúcej nekonečnú lásku k životu, napísal slová, ktoré platia nielen o dobyvateľovi ľadových plání, horských vrcholov či nepoznaných priestorov podzemných jaskýň, ale v prenesenom zmysle aj o básnikovi hľadajúcom slobodu ducha: „*Bol sám, ale nebol stratený.*“ Básnika Jána Švantnera sprevádzalo a sprevádza v duchu mnoho iných básnikov, ktorí podobne ako on objavovali neobjavené a možno i neobjaviteľné. Ani on nie je stratený, hoci je sám, lebo nikto nemôže nebyť sám v úsilí odhaliť odvrátenú, záhadnú, večne objavovanú tvár ľudského sveta. A nikto nemôže byť stratený v spoločenstve rovnako hľadajúcich.

Švantnerov vzťah k tvorbe mnohých iných básnikov je dôkazom, že princíp hľadania sa ukrýva v súdržnosti, v spoznaní kongeniálnosti a v inšpirácii, ktorá síce vo väčšine prípadov nemôže byť vzájomnou (už len pre prekážky priestoru a času), ale určite môže byť plodnou výzvou k premýšľaniu a prežívaniu. A podporuje nás v úsilí nepoľavovať v hľadaní, dáva nám silu neprestať a vytrvať.